

ALINA WIERCZIŃSKA

ANALIZA ANTROPOLOGICZNA WCZESNOŚREDNIOWIECZNEGO
SZKIELETU LUDZKIEGO Z CZERSKA, POW. PIASECZNO

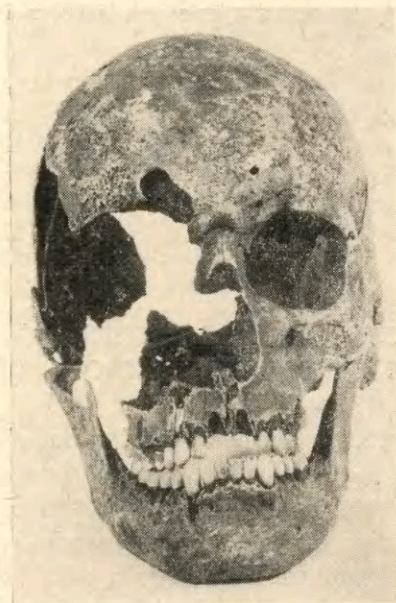
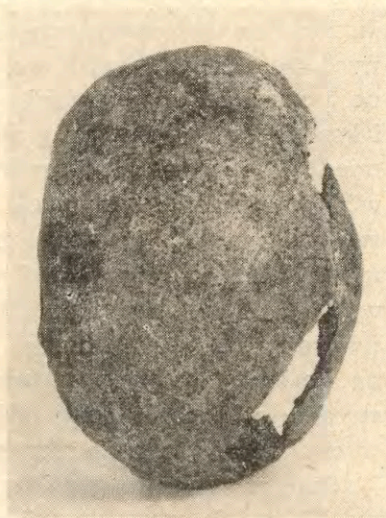
Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wyników badań antropologicznych nad szkieletem ludzkim, wyeksplorowanym przez mgr Jadwigę Rauhutową w czasie sezonu wykopaliskowego w 1966 r. z grobu nr 609/66, znajdującego się na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Czersku, pow. Piaseczno, i przekazanym mi do analizy.

Badania objęły identyfikację anatomiczną kości, opis ich budowy morfologicznej, oznaczenie wieku i płci osobnika, wykonanie pomiarów osteometrycznych i kraniometrycznych oraz określenie przynależności do indywidualnego typu antropologicznego.

Pomiary osteo- i kraniometryczne zostały zdjęte według techniki R. Martina, zaś cechy opisowe czaszki ustalone według skal fotograficznych Ireneusza Michalskiego. W pomiarach osteometrycznych uwzględniono potrzebne do obliczenia wzrostu oraz charakteryzujące masywność i kształt kości: największą długość, obwód głowy i trzonu oraz szerokość międzykłykciową kości ramiennej, największą długość i najmniejszy obwód trzonu kości łokciowej, największą długość i obwód trzonu poniżej *tuberositas radii* na kości promieniowej, długość w położeniu naturalnym, obwód głowy, obwód w połowie trzonu i w tym miejscu zdjęte wymiary strzałkowy i poprzeczny oraz szerokość międzykłykciową kości udowej, największą długość, szerokość międzykłykciową i obwód trzonu na poziomie *foramen nutricium*, i w tym miejscu zdjęte wymiary: strzałkowy i poprzeczny kości piszczelowej, i wreszcie długość, obwód trzonu oraz wysokość i szerokość trzonu obojczyka.

Stan zachowania szkieletu jest dość dobry, a szkielet prawie kompletny. Wszystkie szczątki szkieletu postkranialnego wykazują masywną budowę, bardzo duże rozmiary i zakończenie procesów ossyfikacyjnych. Należy podkreślić męską budowę kości miednicznych i kości krzyżowej oraz silnie wyrażoną asymetrię skrzyżną w kościach długich.

Obojczyk lewy wykazuje patologiczne wyrośle kostne (*Exostosis clavi-*

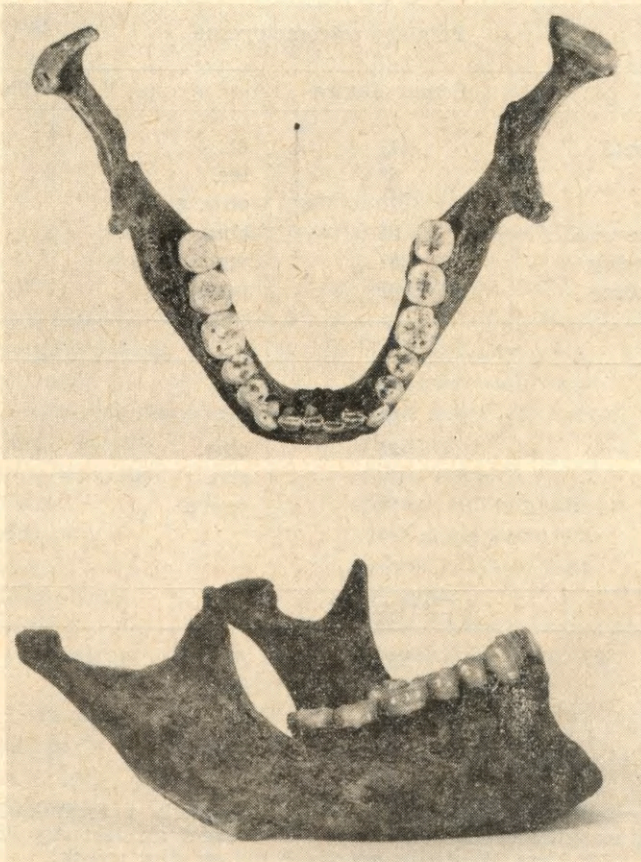
*a**b**c**d*

Ryc. 1. Czernsk, pow. Piaseczno. Wczesnośredniowieczna czaszka nr 609/66:
a — w norma frontalis; *b* — w norma lateralis; *c* — w norma occipitalis; *d* — w norma verticalis

Fot. T. Biniewski

culae) na dolnej powierzchni końca łopatkowego. Obserwuje się także zmiany osteoporotyczne, szczególnie widoczne na kręgach lędźwiowych.

Czaszka (ryc. 1a-d) wykazuje uszkodzenia prawej strony części trzewiowej i prawej strony sklepienia puszkii mózgowej. Uzębienie stałe, w pełni zachowane, z wyjątkiem dwóch górnych siekaczy przyśrodkowych, utraconych *post mortem*. Uderzającą cechą tego uzębienia jest brak wyraźnego starcia powierzchni żujących zębów w stosunku do wieku osobniczego, wyglądu kości szkieletu postkranialnego i prawie zupełnej obliteracji głównych szwów czaszkowych. Zdaje się to sugerować hipotezę, że osobnik ten spożywał pokarmy miękkie. Wnikliwa analiza¹

Ryc. 2. Czersk, pow. Piaseczno. Wczesnośredniowieczna artropatyczna żuchwa czaszki nr 609/66, wykazująca asymetrię gałęzi i zniekształcenie wyrostków kłykciowych:

a — w norma verticalis; b — w norma lateralis

Fot. T. Biniewski

¹ Konsultacji ortodontycznej dokonała doc. dr Krystyna Szlachetko z Kliniki Ortodoncji Akademii Medycznej w Warszawie, której obserwacje i wnioski zostały

morfologiczna żuchwy pozwala stwierdzić asymetrię w ukształtowaniu obu ramion. Prawe ramię żuchwy w porównaniu do lewego wykazuje znaczne spłaszczenie kąta żuchwy. Spłaszczenie wymiarów przednio-tylnych głowy kłykcia stawowego, jak również spłylenie *incisura mandibularis* oraz skrócenie wyrostka dziobastego. Są to zmiany chorobowe o charakterze arthropatii, która prawdopodobnie ograniczała funkcję żucia, co tłumaczyłoby brak wyżej opisanego starcia. Pełniejsze dane można by uzyskać, gdyby była zachowana prawa okolica dołu żuchwowego.

Ogół danych, z wyjątkiem starcia koron zębowych, świadczy, że badany osobnik był płci męskiej, w wieku *maturus* (55-60 r.ż.).

Pomiary osteometryczne

	Femur dextra		Femur sinistra	
długość (poz. nat.)	477	dł.	479	
bicondylare	88	bic.	90	
obwód głowy	170	obw. gł.	160	
obw. w połowie trzonu	95	obw. w poł.	96	
wymiar strzałkowy	31	wym. strz.	31	
wymiar poprzeczny	30	poprzecz.	31	
	Tibia d.		Tibia s.	
dł.	408	dł.	407	
bic.	80	bic.	—	
obw.	95	obw.	95	
strz.	34	strz.	34	
poprz.	24	poprz.	24	
	Clavicula d.		Clavicula s.	
dł.	139	dł.	145	
obw.	43	obw.	57	
wys.	14	wys.	13	
szer.	15	szer.	17	

Wzrost wg Manouvriera wynosił 176,7 cm, zaś zgodnie z formułą Lee Pearsona uwzględniającą wszystkie długości, z wyjątkiem kości strzałkowej, wzrost wyniósł 174,2 cm. W obu przypadkach był on więc wysoki.

całkowicie potwierdzone przez prof. dr Lucille St. Hoyme ze Smithsonian Institution w Waszyngtonie, która w czasie swego pobytu w Warszawie w 1968 r. przeprowadziła analogiczną analizę,

Pomiary kraniometryczne

g-op	202?	ft-ft'	103
n-b	119	n-gu	122
n-l	187	n-pr	73
n-i	192	n-ns	56
b-l	119	zy-zy	140?
b-i	164	zm-zm	100?
l-i	65	szer. nosa	26?
l-o	99	mf-ek	43
i-o	48	wys. ocz.	36
eu-eu	142	go-go	97
ast-ast	129?	id-gn	34
		kdl-kdl	133
Żuchwa:			
enm-enm	49		
ekm-ekm	68		

Cechy kranioskopijne
(wg skal fotograficznych I. Michalskiego)

Nr i nazwa tablic	Opis słowny cechy
1. Norma verticalis, narys:	byrsoides oblongus
3. Norma occipitalis:	kloszowato-mitrowata
4. Protuberantia occipitalis externa:	torus occipitalis spurius
5. Processus mastoideus:	silny, ostry
6. Occiput-visus lateralis:	ostro nawisła
7. Parietis situatio:	bardzo silnie opadające
9. Frons inclinatio:	dość silnie pochylone
10. Frons forma:	nawisło-dwuwypukłe
11. Glabella prominentia:	wypukła
12. Regio pterica:	szew średni
18. Maxilla prominentia:	prognatyzm alveolarny bardzo słaby
19. Radix nasi altitudo:	bardzo wysoka
24. Arcus superciliares:	dość słaby wał
25. Orbita magnitudo:	dość małe
28. Ossa nasalia forma:	trójkątno-maczugowate
30. Apertura pyriformis, margo inferior:	dość ostry, silnie rozmyty
31. Fossa canina:	głęboki
32. Incisura maxillaris:	dość słabe
40. Arcus alveolaris maxillae:	szeroko-ostrołukowy
41. Arcus alveolaris mandibulae:	stawowe, wyrostek skroniowy
44. Ramus mandibulae:	trójkątny
45. Mentum:	wybitnie silna
46. Arcus mandibulae:	wybitnie trapezowaty

Wskaźniki:

szer. dł. 70,3?
 wys. dł. —
 wys. szer. —
 czoł. ciem. 72,5
 górno tw.

Kollmana 52,1?
 górno lic.
 Virchova 73,0?
 nosowy 46,4?
 oczodołowy 83,7

Tak więc badana czaszka cechuje się bardzo silnym urzeźbieniem okolicy potylicznej i nadoczodołowej, dość silnie pochylonym ku tyłowi czołem, długogłowością, silnie opadającym ciemieniem, średniodługą twarzą o bardzo słabym prognatyzmie alveolarnym, bardzo wysoką i dość wąską nasadą nosa, dość wąskim nosem, o dolnym brzegu *apertura piriformis*, tępym, słabym wcięciem szczęki górnej, umiarkowanie głębokim dołem ponadkłowym i dość wysokimi oczodołami.

Ten zespół cech świadczy o przynależności do odmiany białej, zaś dość prymitywna budowa czaszki, tłumacząca również tendencje ku prognatyzmowi zębodołowemu i osłabieniu wcięcia szczęki górnej, sugeruje obecność elementu kromanionoidalnego. Jednak podwyższenie oczodołów, bardzo wysoka nasada nosa w łączności z wydłużeniem twarzy umożliwia stwierdzenie wpływu elementu nordycznego. Wobec tego badanego osobnika należy zaliczyć do typu teutońskiego AY, zgodnie z procedurą diagnostyczną kierunku morfologiczno-porównawczego polskiej szkoły antropologicznej.

ALINA WIERCIŃSKA

THE ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF THE EARLY MEDIAEVAL HUMAN
 SKELETON FROM CZERSK, DISTR. PIASECZNO

S u m m a r y

This paper intends to present the results of the anthropological analysis of the human skeleton excavated at the early mediaeval cemetery in Czersk, distr. Piaseczno (near Warsaw). Its examination embraced the anatomical identification of particular bones, morphological description and osteo-craniometric measurements including cranoscopic description based on the special photographic scales of I. Michalski. It was shown that the skeleton belonged to mature male (55-60 years of age). There appears some clear discrepancy between very slight attrition of teeth in reference to the other traits like osteoporotic changes in lumbar vertebrae. Perhaps, it was connected with soft nutrition owing to pathological changes in the mandibular articulation.

All the craniological traits together with high stature (176.7) assess the racial affinity to the Teutonic (AY) type.

Translated by Alina Wiercińska